

Hogy is volt?

Noha évszázadok óta váltják egymást a különböző társadalmi rendszerek, az alapmodell mégis ugyanaz maradt: a hatalom kiszolgálói és elszenvedői – az éppen soron következő rendszerbe beilleszkedők és a szembenállók kibékíthetetlen ellentéte. E történelmi krízishelyzetek századunkban egyre gyorsabban ismétlődnek, ezáltal gyarapítva a nehezen ocsudó írók táborát, kiknek alkotókedvét szegte az áthatolhatatlan kultúrális közeg, kik csak akkor ébrednek tompultságukból, ha a diktatúra fölējük tornyosuló árnyéka oszlani kezd.

Ágh István új könyvének regényidejét a 40-es, 50-es, 60-as évekből metszi ki, mintha a szerző maga is csak most szabadult volna az akkori hatalom kalodájának szorításából. De ez az írói gesztus korántsem vall morális gyávaságra (bár azóta bekövetkezett egy újabb rendszerváltozás) –, hisz csak az eltelt idő távlata halkíthatja le a történelem felhangjait; ettől válik a könyv a múlt korrekt felidézésévé, a három évtized tehetetlen keserűségének adatoktól mentes, tisztességes krónikájává.

Az író ítékezés nélkül szolgáltat igazságot: regénye nem a személyes felelősségről szól, csak bizonyos tettekről, szerepekről hatalmon kívül és belül, szerepekről, melyeket a korszak minősít – így lesz az engedelmségből meghunyászkodás, a hivatalok körül egykor jószándékúan buzolkodókból kíméletlen zsarnok. „Göndics (főtörzsőrmester) emlékezhetett volna 1948 nyarára, első szolgálati évében itt nem akadt semmi rendeznivaló, csak a malomellenőr járt ide, mint hivatalos személy..., együtt halásztak a malomtóból az őrlésre váró parasztokkal..., de megfordult a világ, az az elherdált liszt most bekerül a népgazdaság vérkeringésébe. Halászni tilos!” Dialógusuk is az uralmon lévők logikáját követi: „– Na, aki ilyen finomat ebédel, az reggelire pontyot süttött, ugye? Ahelyett, hogy telimernék a hordókat. Kétszáz liter a tűzrendészeti szabály... Hogy van elég víz a tóban? Ott van, de a hordókban nincs. Egy tűzhöz kétszáz se lenne elég, elsősegélynek legalább négyszáz liter. Csáklya? Tűzcsapó? Az van, de minek, ha üres a hordó, he!” Ágh István nem fűz kommentárt az ehhez hasonló jelenetekhez – döntsön az olvasó, ki, mit érdemel – csupán az értelmetlenség pusztító erejét tárja elénk, a szociográfus pontosságával, a költő érzékenységével, a prózaíró hitelességével.

A regény e három pillér felett feszül: szociográfia, költészet, epika. A szerző írói módszere szociográfiai írásait mintázza, ahogy – mint néhány korábbi művében is – több felvillantott fázisból teremt összképet, az évtizedek változásával a falu életvalóságát ábrázolva. A széteső világ tükrözéseként háromszor is megakasztja a lineáris történetvezetést, s a három fejezetben 72 rövid, folytatólagosan számozott, novella-szerű részre tördeli az írást, egyetlen ívet rajzolva a részletek fülé. Nem véletlenül említettem novellát: az általában 4-5 oldalnyi „alfejezeteknek” van elejük, végük, többnyire kerek epizódjai a történetnek, éppen csak a címük hiányzik. E történet-mozzanatok mindegyike segít teljesebbé tenni a befogadást, különböző tónusú filmkockák-ként pregeve a szerünk előtt. Az egyik elolvasása után gyarapszik az olvasó egy újabb, az elbeszélésre vonatkozó ismerettel, a másik hozzátehet a szereplők jellemrajzáéhoz, a harmadik „csupán” valamilyen hangulatot közvetít. Az író jól ismeri a falu jellegzetes figuráit, a falusi ember mindennapos házkörüli tennivalóit, szemléletes leírásait a személyes tapasztalat itatja át – a regény „kis novellái” egy-egy szegmen-tumát fedik fel ennek az életformának (persze elsősorban azokra a részletekre figyelve, melyekkel átvilágítható ez a néhány évtized.)

Ágh István ugyan prózaíró költő, regényét mégsem nevezhetjük költői prózának: leginkább költőként írja elbeszéléseit, vers-elemekkel gazdagítva a szöveget, jobbára akusztikus, és nem formai jegyekre támaszkodva (ez utóbbi egyik legerőteljesebb példája a könyvben: „husángot huzgált a halomból, hegyénél kezdte”). A Rókacsárda „költői világára” is jellemzőbb a zeneiség, mint a líraiság. Ahogy Wagner az operák egyes szereplőit, a cselekmény főbb mozzanatait szuggesztív zene motívumokkal jelképezi, éppúgy jellemzi a regény alakjait sajátos beszédmódjuk. Az író nem irányítja az olvasó fi-

gyelmét szereplőinek tulajdonságaira, egyszerűen csak beszélteti őket, de olyan ragyogóan megkomponáltak a párbeszédnek és monológok, hogy nincs is szükség leírásra, a karakterek így is magukért beszélnek. (A két rendőr mellett a legtalálhatóbb, legjellegzetesebb figura a pesti polgárságával kérkedő, mindenbe belekotyogó, fontoskodó Lajtha Pál, kit a falu hálátlanul sánta Palinak becéz.) S talán a legszebb példája annak, hogy a szerző mennyire a „versben él” az a néhány mondat, ami az egyik szereplőből szinte népdalként szakadt fel: „A jó miért rossz? / A szelid miért durva? / Leissza magát a józan. / Gyáva lett aki bátor. / Cseléd a gazda.”

Nem lehet véletlen, bár túl nagy jelentőséget sem szabad tulajdonítani annak a ténynek, hogy a címben is megjelenő róka-motívum végigvonul a regényen, újabb és újabb árnyalattal színesítve az elénk festett képet, míg végül felmerülhet a kérdés: lehet, hogy a Róka, a „rókaság” a regény igazi főszereplője?

A róka az irodalom kezdeteire visszatekintő jelkép, mely mint a megtestesült ravaszság vált az emberiség alaptörténeteinek egyikévé. Mivel földalatti üreg az otthona, így társulhatott képzetköréhez az alvilág, a bűn, a képmutatás. A folklór hagyománya szerint sokszor ölt emberalakot, hogy áldozatait elcsábítsa vagy a pusztulásba vezesse. Mindezt persze nem kell a mű konkrét téziseként értelmeznünk, mégis, érdemes megemlíteni a róka-kép néhány előfordulási helyét. A regény és a harmadik – egyben utolsó – fejezetcímében ötlük először és utoljára szemünkbe, mintegy keretbe foglalva a történetet: Rókacsárda – A róka hava. Legközelebb sánta Pali használja a szokatlan szóösszetételt: „a molnár és én, de még Tonpa Sándor is meglepődik milyen rókafajzat ez a Haszonics hogyishívják” (Haszonics új rendőre lesz a falunak, Göndics mellett, erősítésként). S megint csak sánta Pali fecsegése tudatja a falu vénlányáról, Illés Gizelláról, hogy „Tonpa Elemér megejtette, s az esendő pára, vagyis az anyja nem merte fiának a Tonpa nevet keresztelni, azt hieszteli, nem is a Tonpa Elemér követte el a nemi erőszakot, hanem egy rákosista utas ... nemzője kideríthetetlen, pedig még a rókákról is köztudott az apa”. Mi, olvasók pontosan tudjuk, hogy az apa nem más mint Haszonics, annál is inkább furcsa, hogy sánta Pali mit sem sejtve az igazságról, másodszor is a rókákkal hozza összefüggésbe a rendőrt. Mindhárom fejezet az akkori államhatalom nyomásának különböző fokozatait jeleníti meg. Az első sorban (erőszak és csábítások) a 40-es évek végén, kezdődik a kuláklisára vétel, a malomtulajdonost, a traktort s vitézi földjéből cséplőgépet vásárlót ettől kezdve osztályellenséggé minősítik. A második fejezetben (A gyilkos ideje) mindez felerősödik, míg a harmadikban (A róka hava), '56 után már másmilyen, de még mindig a hatalom vezérelte világ van születőben, aminek csak ellenszegülni lehet, máskülönben mellette állunk, s ami, ha lehet, még az eddiginél is kilátástalanabb. S ahogy a rókának sikerül kijátszania a tyúkólat őrzőket, úgy találja fel magát mindenki akit beárnyékol az immoralitás: Haszonics lovascsendőrből lett rendőr, a faluba érkezése után előbb csak szálláshelyéül választotta a Rókacsárdát, majd tulajdonosként bitorolta.

Így tehát a Rókacsárda lesz a színhelye annak az értelmetlenül kíméletlen zűrzavar-nak, ami – szinte észrevétlenül – már a regény első fejezetében elkezdődött.

Ágh István: Rókacsárda, Magvető Könyvkiadó, Bp. 1993.

SKALICZKI ORSOLYA

Henry Moore

Senki értő előtt nem volt soha kétséges, hogy az ősnépek felfedezése a modern művész számára nem felfrissülés és nem formagazdagítás, nem divat és nem új áramlat*. Azt, hogy az ősnépek felfedezése a művészet dekadenciáját jelentené, azt annak ellenére, hogy a társadalomban és a divatos, mondhatnánk hivatalos művészetben egyidejűleg elkorcsosulási jelenségek mutatkoztak, soha senki őszintén nem gondolta. Az élmény azonban nagyon is mélyen teremtett újjá bennünket ahhoz, hogy könnyen tudatosodjunk. Néhány évvel ezelőtt még megelégedtünk a felületes megfogalmazással: „a festő

*Megjelent: Mouseion. A Magyar Esztétikai Társaság Évkönyve. Budapest, 1946.